

מראה מקומות, שיעור מאת הג"ר משה יעקובוביץ שליט"א

בבא מציעא סד. - בענין חיוב החזרת ריבית

נקודות שנידונו בשיעור זה:

- האם החיוב להחזיר ריבית הוא מדין "והשיב את הגזילה", או מדין חדש של "וחי אחיך עמך"?
- למה שמחל למלוה את הריבית שכבר שילם, האם מחילתו מהני?
- חוב שיש בו ריבית - האם יש על הלואה חיוב לשלם את הריבית מדיני ממונות אלא שהתורה אסרה על המלוה לקבלו ממנו, או שאין לו חיוב לשלם הריבית מעיקרא כיון שהתורה אסרתה?
- הרמב"ן כתב בכמה מקומות שריבית הוא כמו גזל וחיוב השבתו דומה לחיוב השבת הגזילה. וצ"ע, דבמקומות אחרים כתב דאין לאו דריבית ניתק לעשה (דהשבת ריבית), ומזה נראה שאינו כמו גזל שניתק לעשה דוהשיב את הגזילה. וכן קשה ממה שכתב הרמב"ן שאינו מוטל על היורשים להחזיר חפץ שנטל אביהם בתורת ריבית, כיון שקנהו אביהם ואינו כמו גזל!

1. **גמרא בבא מציעא סא: - סב.**, וז"ל, "אמר רבי אלעזר: רבית קצוצה יוצאה בדיינין, אבק רבית אינה יוצאה בדיינין. רבי יוחנן אמר: אפילו רבית קצוצה נמי אינה יוצאה בדיינין כו'. אמר רב נחמן בר יצחק: מאי טעמא דרבי אלעזר, דאמר קרא (ויקרא כ"ה) וחי אחיך עמך, אהדר ליה כי היכי דניחי."

2. **תוס' בבא קמא קיב. ד"ה אע"פ**, וז"ל, "דאע"ג דמדעת נתנם לו איתנייהו גביה בתורת גזילה, דהוי כנתינה בטעות, דלא נתן לשם מתנה אלא בתורת רבית."

3. **הגהות הגר"א חושן משפט סימן ט' סעיף קטן ב'**, וז"ל, "ואם לקחון תמורה ד' ב' רבא אמר כו', ושם ו' ע"ב בריבית קצוצה כו', והוא הדין כאן. וזה שכתב כשיתבענו כו', שם, יוצאה בדיינין."

4. **חידושי הריטב"א (החדשים) בבא מציעא סא.**, וז"ל, "מה להנך שכן שלא מדעתנו. פי' תאמר בריבית שהוא מדעתו קמ"ל דאע"ג דמדעתו הוא וידע ומחיל אסור, ומכאן נראה דלא מהניא מחילה ברבית קודם פרעון דאלו מהניא אין לך רבית שאינו נמחל כדאמרין הכא דידע ומחיל, ומיהו אם מחל לו לאחר שגבאו ממנו המלוה אין ראיה מכאן, דהשתא מחילה מדעת שלמה היא שמחל לו תביעת ממון שהיה לו אצלו משא"כ במחילה דקודם פרעון דחשבה רחמנא כמחילה באונס, וכן כתב הרמב"ם ז"ל דמחילה דלאחר פרעון מהניא. ובשם הגאונים ז"ל כתב דלא מהניא וכן דעת הראב"ד ז"ל, ודעת מורי נ"ר כדעת הגאונים, וטעם הדברים אומר מורי נ"ר דתביעת רבית לא הויא כשאר תביעות בגזל ואונאה וכיוצא בהן דאית ליה על חבריה שיעבוד ממון, אלא חיוב הוא שחייב הכתוב להחזיר איסור שבלע, תדע דהא רבי יוחנן סבר דרבית קצוצה אינה יוצאה בדיינין, וגם לדברי הכל אם מת בניו פטורין אלא בדבר המסויים מפני כבוד אביהם בלבד, ואלו בגזל ואונאה בניו חייבים כשהניח אחריות נכסים, ובודאי דטעמא כדאמרן דחיובא דרמא עליה רחמנא הוא וכענין חוב למ"ד פריעת בעל חוב מצוה ושעבודא לאו דאורייתא, אלא דהתם איכא דין ממון לחברו ומהניא מחילה אבל הכא לשמים הוא חייב וכיון שכן לא תועיל לו מחילת חברו, וכן עיקר."

ושם סב., וז"ל, "ופרקין לא מאי קום עשה לקרועי שטרא. יש שפירשו... אבל זה לא נהירא... לכך פירש רש"י דאדרבה דכו"ע כר' אלעזר ובני אהדורי נינהו, ומיהו כל שגבו כבר לדברי הכל לא מתקן לאויה בחזרה כלל אלא שהכתוב רוצה שיקיא מה שאכל, וכי פליגי קודם שגבה אי מתקן לאויה בקרועי שטרא, דלת"ק לא מיתקין ולר' אליעזר ור' נחמיה מיתקין."

5. ספר החינוך מצוה ס"ח, וז"ל, "משרשי המצוה כי הק-ל הטוב חפץ בישוב עמו אשר בחר, ועל כן צוה להסיר מכשול מדרכם לבל יבלע האחד חיל חברו מבלי שירגיש בעצמו עד שימצא ביתו ריקן מכל טוב, כי כן דרכו של ריבית, ידוע הדבר, ומפני זה נקרא נשך."

6. ריטב"א קידושין ו: ד"ה בהנאת, וז"ל "אבל ודאי אפילו ברבית גמורה אם כבר פרעתו לו וחזר וקדשה בו מקודשת, דמעו דרביתא שפרעם ליה למלוה קננהו לגמרי וממון גמור הם לו אלא שיש עליו חובה להחזירו ובית דין מוציאין ממנו, ואם מת אין בניו חייבין להחזיר אלא בדבר מסויים מפני כבוד אביהם, ולא עוד אלא דאפילו בחזרה לא מיתקן לאויה כדמתקן לאו דגזל בהשבון וכדפירשתי בפרק איזהו נשך פירוש מרווח."

7. השגות הרמב"ן לספר המצוות, שכחת העשין מצוה י"ז, וז"ל, "שנצטוינו להחזיר הרבית שלקחנו מאחינו. וענין המצוה הזאת כי כאשר מנענו ית' שלא נגזול ואם גזלנו צוה אותנו להשיב את הגזילה כמו שאמר והשיב את הגזלה אשר גזל, והיא מצות עשה, כן מנענו שלא נקח רבית מישראל ואם לקחנו אותנו צוה אותנו להשיבו לנותן אע"פ שנתנו לנו ברצון נפשו ולא גזלנוהו, והיא גם כן מצות עשה והוא אמרו ית' (פי' בהר) אל תקח מאתו נשך ותרבית ויראת מאלקיך וחי אחיך עמך, דרשו בו אהדר ליה דליחי עמך, ומזה אמר רבי אלעזר (בי"מ סא ב) רבית קצוצה יוצאה בדיינין, והלכה כמותו."

8. רמב"ן במלחמות ב"מ סד:, וז"ל, "הכי נמי אמרינן רבית יוצא מדין גזילה קאמרינן, דחשיב גזל מדאסריה רחמנא."

9. רמב"ן ויקרא פרק כ"ה פסוק ל"ה, וז"ל, "ומדרשו, אהדר ליה רבית דליחי עמך, צוה בהחזרת רבית קצוצה כענין שאמר בגזל (לעיל ה כג) והשיב את הגזילה אשר גזל."

10. חדושי הרמב"ן בבא מציעא דף סב., וז"ל, "משום דהאי לאו לאו ניתק לעשה הוא, שעל נתינת הרבית הקפידה תורה אע"פ שהחזיר, ומלוה חייב כמו שחייב ליה, דלאו משום ממון הוא דחייביה רחמנא אלא מפני שזה מעשה איסור בין החזיר בין לא החזיר, ומה שהזיקתו תורה להחזיר מצוה באפי נפשה היא ולא לתקוני לאויה."

11. חדושי הרמב"ן בבא מציעא דף סה., וז"ל, "ארבעה מפקינן מיניה. פי' או זוזא, אם ירצה אחד מהם, שהמקח קיים, ורבא אמר חמשה, או זוזא וחומש זוזא, תדע דגבי גלימא טעמא מאי אמר רבא גלימא מפקינן מיניה משום דאמרי אינשי מיכסי וקאי בגלימא דרביתא, והאי טעמא ליתיה אלא בדבר המסוים אבל בדבר שאינו מסוים נתקיים המקח וכדאמרינן סברת וקבלת. והאי דלא אמרינן דמהדר ליה זוזא בלחוד, משום דא"כ הא מתהני ברביתא והוא צריך לעשות השבה מעלייתא."

12. רמב"ן על התורה דברים פרק כ"ג פסוק כ', וז"ל, "הרבית שהוא נעשה לדעת שניהם וברצונם לא נאסר אלא מצד האחוה והחסד, כמו שצוה (ויקרא יט יח) ואהבת לרעך כמוך."

13. חוות דעת יורה דעה סימן קס"א ס"ק י', וז"ל,

להחזיר רק דמים בעלמא שיווי הגזילה, וברבית בודאי קנה קנין גמור לקדש בו את האשה ולכל דבר כמו בגזילה ביאוש וכדומה רק שמוטל עליו להשיב משום עשה דוחי אחיך ודאי דמהני השבת דמיהן כמו בהשבת גזילה, שיש ג"כ מ"ע עליו להשיב ומהני השבת דמים אחר שקנאו ביאוש. ולפי"ז נראה דאם נתן לו החפץ שקצץ ברבית ואח"כ הוזל החפץ קודם שהחזיר דלא סגי בהשבת החפץ רק בהשבת הדמים כשעת הנתינה, כמו בגזל דצריך להשיב כשעת הגזילה כשקנאה ביאוש קודם ההשבה."

"גלימא או כלי. לכאורה נראה דוקא שהיה חייב לו דינר של רבית, דהיה כאן פסיקה על הכלי רק שהפסיקה היה בעד דינר של רבית, המקח קיים ויתן לו דינר של היתר, אבל אם אמר לו הלויני לזמן פירעון ואתן לך חפץ זה, דהיינו שקצץ עמו ליתן לו חפץ בעד האגר נטר, שאין כאן פסיקה בדמים ידועים כלל, חייב להחזיר לו החפץ אפילו אינו דבר מסוים.

אמנם אחר העיון נראה דאין צריך ליתן לו רק שיווי החפץ, דהא אפילו בגזל גמור כשגזלו וקנאו ביאוש או בשאר קנינים שנקנה גזל בהו שוב א"צ

